

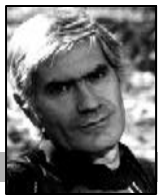
fenn a kulturális politika és a kül-, a biztonsági, sőt, a gazdasági, pénzügyi és kereskedelmi politikai koncepciók kidolgozása között. A *Provincia* megfelelő keretet nyújthatna egy ilyen elemzés kezdeményezéséhez – sőt, annak egy román–magyar komparatista távlatba helyezéséhez is.

Végül egy utolsó megjegyzés: lehet, hogy Magyarország regionális kulcsszerepe aggasztja majd egyes szomszédait, talán még inkább, mint a magyar kisebbségek védelmezése örvéntörténi „belügyekbe való beavatkozás”. El kell azonban mondanom, hogy véleményem szerint e regionális szerep szorosan összefügg az európai integrációs folyamatok elmélyülésével és felgyorsulásával a világ ezen részén. Ha Budapest azon intenzív cserék hálózati központja lesz, amelyek technológiát, információt, politikai üzeneteket, javakat, szolgáltatásokat és személyeket közvetítenek Európa (és főleg a német gazdasági térség), valamint övezetünk integrációs folyamatban lemaradt országai között, akkor ez azt fogja bizonyítani, hogy az integráció folytatódik, hogy élő folyamatról van szó, s nem bükkfanyelvű retorika az egész.

Romániaszemponjtjából (mivel helyzete, geopolitikai szempontból, végzetesen marginális) egy ilyen fejlődési folyamat lényegében pozitív: egy páneurópai hálózat aktív központját jelentő Budapest lényeges közeledést jelent magához Európához. Ilyen összefüggésben nem Magyarország esetleges regionális vezető szerepre való törekvése kellene, hogy aggaszson bennünket, hiszen egy ilyen szerep felvállalása közvetlenül és eltéphetetlenül a magyar identitáspolitikák demokratikus, liberális, plurális és nyitottságra igényt tartó kibontakozásához kötődik. Sokkal inkább a politikai törekvés és képzelőerő hiánya volna aggasztó (mint a cikk elején megidézett román helyzet esetében), ami a rögeszmés önközpontúság és „metafizikus” elszigetelődés állandósulásához vezetne.

Fordította: **BAKK Miklós**

1966, Brassó; Transilvania Egyetem, lektor; *Semizei legati și rentieri*, 2001, Bukarest.

BÍRÓ Béla

Diszkrimináció és diszkrimináció

Amagyar státustörvény kapcsán a leggyakoribb kifogás, hogy diszkriminatív: a környező államok többségi népességét hátrányosan megkülönbözteti a magyarral szemben. De hogy a „sérelem” valóban fennáll-e, s ha igen, miben is áll, azt a tétel megfogalmazói meg sem próbálják módszeresen (azaz a homályos utalásokon túlmenően) bizonyítani. Ami korántsem véletlen.

A diszkrimináció terminus ugyanis politológiai és jogi vonatkozásban egyaránt figyelemreméltóan tisztázatlan.

1.

Kezdjük azzal, hogy a diszkrimináció, azaz a megkülönböztetés elve (melyet nemrég még a „szeparatizmus” fogalmával is szokás volt megbélyegezni) a társadalmi rendszer kiegyensúlyozott működésének sine qua non-ja. A *különbözés* és a *különbözőség* tényének tilalma nem a demokratikus, hanem a totalitarista rendszerek alapsajátossága. A demokratikusan működő gazdasági érdekcsoportok, társadalmi szervezetek, szakmai intézmények, kulturális irányzatok, politikai pártok stb. mindig világosan megkülönböztetik magukat az eltérő jellegű vagy hasonló csoportoktól, szervezeteiktől, intézményektől, irányzatoktól, pártoktól. A diszkrimináció tilalma – rájuk vagy tagjaikra alkalmazva – magának a demokratikus rendszernek a betiltásával volna egyenértékű.

De a diszkriminációra is érvényesnek kell lennie a liberális demokrácia alapszabályának: szabadsága csak addig terjedhet, amíg nem sérti mások hasonló szabadságát. Ez a feltétel pedig csak addig teljesül, amíg egy csoport tagjai a diszkriminációt önmagukra vonatkoztatják: amíg az a demokratikus versenyben való részvétel igényének bejelentésével egyenértékű. A diszkrimináció következő képpen csak abban az esetben elítélendő, ha valamely csoportot – annak megkülönböztető jegyei alapján – egy másik csoport (vagy csoportok) nyíltan vagy rejtetten megpróbál(nak) kirekeszteni a demokratikus versenyből.

Ennek a fajta kirekesztésnek ősrégi hagyományai vannak. A rabszolgákat már a görög demokrácia is kitiltotta a politikából. Más társadalmak az alsóbb társadalmi osztályok tagjait helyezték kívül az „alkotmány sáncain”. S a nők is csak a legújabb időkben válhattak a férfikkal egyenjogúvá.

A modern demokrácia azzal, hogy a társadalom minden tagjának törvény előtti egyenlőségét tette meg önnön alapelveül, a társadalmon belül elvileg felszámolta ennek a hátrányos-előnyös megkülönböztetésnek minden évi alapját. (Nyilvánvaló: ami az egyik csoportra hátrányos, az más csoportokra nézve mindig előnyös is, hiszen a politikai közösséghez való tartozás előnyeinek preferenciális „elosztását” eredményezi.) A törvény előtt minden állampolgár egyenlővé vált, hiszen az állampolgár fogalmát ettől kezdve pusztán az adott állami közösséghez való tartozás definiálta, megalkotása során minden egyéb identitásjegytől elvonkoztatták. Így válhatott a („politikai közösségen” belüli) megkülönböztetés tilalma általában is a hátrányos(-előnyös) megkülönböztetés szinonimájává. (A két fogalom azonosítása, mint láttuk, nem magától értetődő.)

Ezzel azonban a diszkrimináció mint olyan korántsem szűnt meg. Csupán a diszkriminálható személyek köre „szűkült” tovább. A kirekesztő jellegű diszkrimináció ettől kezdve csupán az államhatáron túl élők „csoportjára”, az ún. idegenekre volt vonatkoztatható. A „nemzeti” törvénykezés az állampolgárság intézménye révén (az alapvető emberi jogok kivételével) továbbra is egyértelműen diszkriminálja (akárcsak korábban a rabszolgákat, az alacsonyabb osztályok tagjait, a nőket) az adott társadalomba belépő „idegeneket”. És a megkülönböztetés az idegenekre nézve egyértelműen hátrányos. Ez ellen a megkülönböztetés ellen azonban senki nem emel kifogást.

Abban az esetben, ha az állam neve és alkotmánya az állampolgárságot nem köti egyetlen kulturális közösséghez, s következőképpen egyetlen nyelv és kultúra kötelező ismeretéhez (mint a svájci vagy a belga például), ez az – állampolgárságra alapozott – megkülönböztetés nem is lenne sérelmes, mert célja valóban pusztán egy politikai közösség egységes embercsoportként való elhatárolása volna. De ha – mint a régi európai demokráciák és a kelet-közép-európai államok többségének esetében – az állam neve már eleve egy nyelvi-kulturális közösséghez kötődik, és ha az adott politikai közösséghez való tartozás az adott közösség kultúrájának és nyelvének elsajátítását is implikálja, az „idegenek” nem csak az államhatárokon kívül, hanem azokon belül is „felbukkanhatnak”.

Az ő esetükben azonban paradox módon a *diszkrimináció hiánya*, ami jogsérelemmé válhat, hiszen a többség a diszkrimináció tilalmát akadálytalanul a kisebbségek beolvadásának eszközeként használhatja fel. Ha a többség egy embercsoportot nem hajlandó tőle különbözöznék „elismerni” (lásd: Görögországot, illetve Törökországot) vagy a szóban forgó csoportra – az állami identitás nevében – saját identitásjegyeit erőltetni rá (lásd: Kelet-Közép-Európa és a Balkán), nyilvánvaló asszimilációs kényszerrel állunk szemben. Az adott nyelvi-kulturális közösség tagjai ugyanis csak abban az esetben válhatnak az állam egyenjogú polgáraivá, ha tökéletesen elsajátítják az adott állam nyelvét és kultúráját (értsd az ún. államalkotó többség nyelvét és kultúráját), a többség viszont nem kényszerül arra, hogy a vele együtt élő (szintén államalkotó) kisebbség nyelvét és kultúrájával – legalább nagyvonalakban – megismerkedjék. Ami nyilvánvalóan diszkrimináció.

Ha az állam ezt a lényegileg *antidemokratikus* (bár a ma demokratikusnak tekintett jogrendszerekben is általános) diszkriminációt nem tiltja, sőt maga írja elő, nyilvánvalóan az asszimilációt favorizálja.

Ez ellen a kisebbség úgy kényszerül védekezni, hogy önmagát diszkriminálja. A diszkriminációnak ez a formája, mint láttuk, alapvetően *demokratikus*, s a többségre nézve semmiféle valóságos hátránnyal nem jár. Az, hogy a kisebbségi a saját nyelvét akarja használni, a legkisebb mértékben sem akadályozza meg a többséget abban, hogy a maga rendjén ő is a saját nyelvét használja. Az anyanyelv nondiszkriminatív használatának joga persze csak akkor érvényesíthető, ha a nyilvánosság spontán módon alkalmazkodik a társadalom nyelvi sokszínűségéhez (ahogyan az a premodern társadalmakban történt), azaz a (szó legtágabb értelmében vett) közhivatalnokok a politikai közösségben beszélt összes fontosabb nyelvet a gyakorlati igényeknek megfelelő szinten képesek használni. Ez azonban egyik félre nézve sem lehet sérelmes, hiszen teljességgel kölcsönös, azaz a többségekre ugyanúgy érvényes, mint a kisebbségekre, és a másik nyelvet maguk is csupán hivatásuk gyakorlása során és csupán a másik nyelvi közösség tagjaival való érintkezésben használják, önnön nyelvi közösségük tagjaival természetesen saját nyelvükön értekeznek, és a magánéletben is szabadon választhatják meg a társalgás nyelvét. A két nyelvi közösség és azok tagjai így válhatnak teljesen egyenlővé. Odáig menően, hogy a kisebbségi közösség öndiszkriminációja már a többségek kisebbségi közösségben belüli érvényesülésének esélyeit sem korlátozza. Ha egy román származású, de a magyar nyelvet és a kultúrát kitűnően ismerő értelmiségi egy magyar kulturális intézmény vezető állására pályázik, ugyanúgy meg kell azt kapnia, mint annak a magyarnak, aki a román nyelvet és kultúrát a román származásúaknál alaposabban ismeri, és egy román kulturális intézmény vezető állására pályázik.

Addig azonban, amíg a kisebbség minden tagjának kötelezően el kell sajátítania a többség nyelvét, de a kisebbség nyelvét még a

többséghez tartozó közhivatalnokoknak sem kötelező elsajátítaniuk, a kisebbség evidensen hátrányos megkülönböztetés áldozata. Ez a megkülönböztetés a kisebbségi iskolák tanulóinak esetében a leginkább nyilvánvaló, akik átlagosan egy nappal több időt kénytelenek tanulásra fordítani, s az érettségén és a felvételikén is eggyel több vizsgát kell tenniük, mint az azonos szakmát választó többségeknek. Ha pedig többségi tanintézményekben szeretnének továbbtanulni, a többségekkel kell – nyelvi hátrányos helyzetből – megmértezniük. A többletmegterhelés mindkét esetben annyira tetemes, hogy – főként a gyengébb képességű gyerekek esetében – nagyon erős a csábítás a többségi iskolák választására, s ezzel az eredeti identitás részleges vagy teljes feladására. Az ebből eredő permanens nyomás – a nyelvi-kulturális identitás etnikai komponensének (egyébként örvendetes) lazulásával párhuzamosan (ami világtendencia) – látványosan felgyorsíthatja e kisebbségek asszimilációjának folyamatát.

Az asszimiláció ugyanis tényleg „megoldhatja” a szóban forgó kérdést.

De ha a nyelvi-kulturális kisebbség ugyanúgy ragaszkodik a saját identitásához, mint a többség a magáéhoz (ami szintén világtendencia), ezt a jogot demokratikus érvekkel nem lehet megvonni tőle.

Rádásul a kisebbségek öndiszkriminálása semmiben sem különbözik attól az önmegkülönböztetéstől, mellyel a többség, saját „nemzeti” államának létrehozásakor, önmagát a többi állam eltérő nemzetiségű polgáraitól megkülönböztette. Ha az öndiszkrimináció első formája „diszkrimináció” és „szeparatizmus”, akkor a második is „diszkriminációnak” és „szeparatizmusnak” lehet minősíteni (esetleg visszamenőleg is).

Nem világos azonban, hogy a – minden esetben többé-kevésbé önkényesen meghúzott – államhatárt mi ruhazza fel azzal a mágikus képességgel, hogy a *demokratikus* öndiszkriminációt („szeparatizmust”) – önnön keretein belül – egyszerre *antidemokratikus* változtassa. Ha a határokon belül élők nem különböztethetnek meg önmagukat a többségtől, gyakorlatilag nem maradna más megoldás számukra, mint az asszimiláció vagy az államból való kiválás. Nyelvi-kulturális jogaik érvényesítését *csak* és *csak* az utóbbi tenné lehetővé. Az „állam szétarabolása” tehát végső soron az államhatárok misztikussá avatásából s a nyelvi-kulturális közösségek öndiszkriminációjának ezzel együtt járó „tilalmából” és nem magának az öndiszkriminációnak a tényéből fakad.

Az etnikai, nyelvi, vallási különbözőség természetes adottság. A konfliktusokat nem az önmegkülönböztetés, hanem a különbözőzésnek mint objektív adottságnak az el nem ismerése generálja. Elég rápillantani a térképre. Egyetlen olyan államban sincsenek – véres összecsapásokkal fenyegető – konfliktusok, melyben a nyelvi-kulturális másságot legitimnek ismerik el. (Még az évtizedek óta a szétesés határán egyensúlyozó Kanadában sem!) És mindenütt vannak, ahol a másság kinyilvánítása akadályokba ütközik.

2.

Persze van a diszkriminációnak egy másik formája is, amikor a *többség* – veleszületett és „*asszimilálhatatlan*” vagy annak tekintett tulajdonságok, bőrszín, vérségi származás stb. alapján – diszkriminálja a kisebbséget. Ezekben az esetekben a többség és a kisebbség közt nem áll fenn számottevő nyelvi vagy kulturális különbség (legalábbis nem sokkal nagyobb, mint egy antropológiai-lag homogénnek tekintett nyelvi-kulturális közösségen belül), a fajnyi etnikai különbség azonban mindenki számára világosan érzékelhető testi vonásokban vagy viselkedésbeli sztereotípiákban nyilvánul meg. A többség a hozzá kulturálisan hasonló kisebbség tagjait – nagyon is kézzelfogható anyagi-egzisztenciális érdekek jegyében – megpróbálja kirekeszteni a politikai közösségből. Elvitatja bizonyos alapvető emberi és állampolgári jogait. A diszkrimináció tilalma ilyen esetben valóban kívánatos, ami abban is megnyilvánul, hogy a kisebbségek maguk követelik a hátrányos megkülönböztetés megszüntetését. A diszkrimináció ez esetben is a *közösség* ellen irányul, megszüntetése azonban az *egyéni* szintjén is lehetséges, hiszen ahhoz, hogy a tilalom érvényesíthetővé váljék, az adott közösségnek nem kell önmagát – a fentebb leírt értelemben – diszkriminálnia. Megteszik ezt az antropológiai vonások, a bőrszín, jellemző viselkedésjegyek.

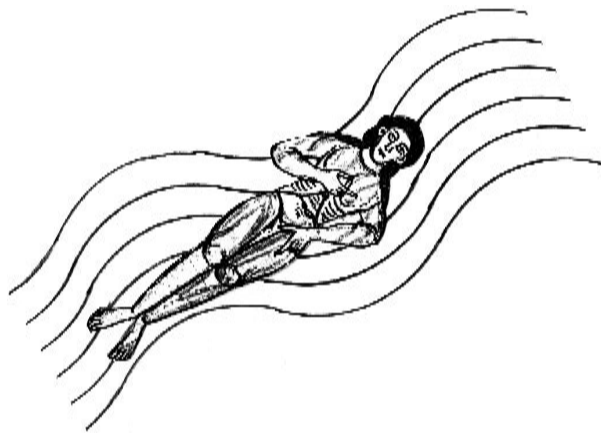
A hátrányos megkülönböztetés a nyelvi-kulturális kisebbségek esetében sem az *egyéni*, hanem a *közösséget* célozza. A közösséghez való tartozás azonban e közösségek esetében (főként a két nyelvűség körülményei közt) nem annyira nyilvánvaló, és ami még fontosabb: *megváltoztatható*. Az egyén elvben anélkül cserélheti fel nyelvét és kultúráját, hogy előző identitásának érzékelhető nyoma maradna. Ami a biológiai kódolt identitásjegyek esetében nem áll fenn. A kelet-közép-európai „nemzeti” államok szeretik magukat alapvetően nyelvi-kulturális képződményekként bemutatni. Az idegengyűlölet itt nem az idegenek tekintett csoport kire-

Folytatás a 6. oldalon

Folytatás az 5. oldalról

kesztésére, hanem asszimilálására irányul. Ezek a társadalmak „befogadóak”. A kirekesztés is pusztán a „befogadás” eszköze. Ez az oka annak, hogy a *személyre* irányuló diszkrimináció tilalma ezekben a közösségekben nem szükségszerűen szünteti meg magát a hátrányos megkülönböztetést, sőt rendszerint még ki is teljesíti, hiszen a diszkrimináció célja itt éppen az asszimiláció kikényszerítése. Ha valaki csak akkor tölthet be bizonyos állásokat, ha a többséghez tartozik, formailag nem diszkrimináció, hiszen ez a ki-nevezéses rendszernek köszönhetően egyrészt nem kerül nyilvánosságra, másrészt ha az illető asszimilálódik a többségi kultúrába, az állás betöltésének többé semmi akadálya nem lesz. (Az ilyenfajta megkülönböztetés ellen a „diszkrimináció” ellenzői nem is igen tiltakoznak, bár – Romániában például – az ilyen példáknak se szeri, se száma). A megkülönböztetés tehát – legalábbis az asszimilatív fázisban – tényleg nem az illető személye (vérségi értelemben vett „származása”), hanem nyelvi-kulturális közössége ellen irányul. A román vagy magyar nacionalistáknak, amint azt gyakran explicite ki is fejtik, semmi kifogásuk a magyarok vagy a románok ellen, ha „jó” román, illetve „jó” magyarok válnak, s a magyarokat, illetve a románokat megtanulják ugyanolyan „őszintén” utálni, mint ők maguk. Mivel ez a fajta román identitás főbb vonatkozásaiban a magyar tagadásán alapul (és megfordítva), a kettős identitás „elvileg” kizárt: vagy a magyarokat gyűlöld, és a románokat szereted, vagy a románokat gyűlöld, és a magyarokat szereted, köztes megoldás nincsen, ezt is és azt is „nem lehet” egyszerre.

Az asszimiláció azonban paradox dolog. Az „idegenek” befogadása a többség számára csak addig „fizetődik” ki, amíg az idegenek léte az állam „identitását” fenyegeti. Ha az asszimiláció bekö-

Antik Sándor: Montázs a Visegrádi Kódex motívumainak felhasználásával

vetkezett, a befogadást (a „berekesztést”) rögtön kirekesztésnek kell felváltania. Hiszen „kiderül”, hogy az asszimiláltak a rájuk erőltetett szerepeket (sajátos helyzetükből adódóan) sokkal jobban elsajátították, mint a közösségi magabiztosság fedezékében élő asszimilálók többsége, az előbbieket tehát a társadalmi élet kulcsfontosságú (vagy annak érzett) területein túlreprezentálttá váltak, s következésként az utóbbiak elől szívják el a levegőt.

A nyelvi-kulturális konfrontációt ezen a ponton váltja fel az etnikai.

Meggyőződésem, hogy ha a romániai magyarság asszimilációja azzal a viharos gyorsasággal zajlott volna le, melyet a román nacionalisták elterveztek, a román társadalom ma már ugyanúgy a „rejtőzködő magyarok” azonosításával lenne elfoglalva, mint ahogyan a magyar a zsidókéval. Az asszimiláció időszakában ugyanis a román expanzió a magyar kulturális funkciók kisajátítását, azaz a román értelmiség gyors és gyakorlatilag konkurenciamentes térhódítását jelentette volna (Ceaulescu alatt jelentette is). A magyarok eközben kemény emberpróbáló konkurenciára kényszerültek volna, s az erősen felhígult, félművelt, elkényelmesedett román értelmiségiek elől mind több román értelmiségi funkciót hódíthattak volna el. „Jogtalanul”, ugyebár! Kezdődhetett volna tehát a boszorkányüldözés, melynek során maguk a magyar asszimilánsok is a kirekesztettek ellen fordultak volna, sőt megpróbálták volna a „román románoknál” is hangosabbak lenni, hiszen a román társadalom a magyarok gyűlöletére szocializálta őket. Rövidesen azonban kikellett volna derülnie, hogy bármikor ők következhetnek. És ekkor már nem maradott volna más kiútjuk, mint valamiféle „magyar szolidaritás”. Utálnák egymást és önmagukat, de az azonos helyzet elkerülhetetlenül „egy akolba terelné őket”, más szóval az ellenük irányuló támadások félreérthetetlen „közösségi reakciókat” váltanának ki belőlük. Ezek azonosítása annál könnyebb lenne, mert a korábbi kultúra számos nem tudatosított eleme a nyelv- és kultúracsere folyamatában is elkerülhetetlenül megőrződött volna. Fokozatosan a szó szoros értelmében skizofrénné válnának, önmagukat továbbra sem definiálnák egy kisebbségi csoport tagjaiként, hiszen éppen a kisebbségi csoport elhagyása révén váltak román-

ná, a magyarelles támadások mégis folytonosan „önleplező” tiltakozásra kényszerítenék őket. A szónak ebben a sajátos értelmében tehát valóban asszimilálhatatlanná válnának. Pontosan azonosítható, „fajspecifikus” reakcióik ugyanúgy idegenekként azonosítanák őket, mint a bőrszín. Ez esetben a diszkrimináció tilalma elvileg már tényleg elég volna a hátrányos helyzet megszüntetésére. Ahhoz azonban, hogy a diszkriminációt tiltani lehessen, azonosítani kell a diszkriminált csoportot. A csoportnak viszont tagadnia kell önmaga létezését. Ezzel azonban a többség szemében éppen azt ismeri el, hogy létezik, sőt titokban a többség ellen „ászkálódik”. (Amit bizonyos vonatkozásokban kénytelen is lesz megtenni.) A diszkrimináció tilalma ily módon csak kisebbségellenes érzület további erősödését eredményezhetné.

És ezzel már ki is alakult az a bűvös kör, amelyből a hasonló helyzetű zsidóság kivételes intelligenciája dacára sem képes – sehol a világon – kitörni.

A határon túli magyarság asszimilációja tehát valójában nem oldana meg semmit.

A nyelvi-kulturális kisebbségek esetében a bűvös kör szerencsére elkerülhető. A megkülönböztetés megszüntetésének ugyanis, látszatra paradox módon, *van lebebtőse*: 1. a csoport öndiszkriminációja, majd ezt követően 2. a csoport egyéb csoportok általi diszkriminációjának tilalma. A második lépés a gyakorlatban azt jelenti, hogy a szóban forgó csoportot jogilag a társadalom más csoportjaival egyenlőnek ismerik el. Nézetem szerint ez az egyetlen méltányos és ezért hosszú távon is megnyugtató megoldás.

3.

A diszkrimináció két formája, mint a fentiekben is látható, két jól megkülönböztethető szinten érvényesül. Alacsonyabb szinten, a nyelvi-kulturális közösségek (a „kulturális nemzetek”, „nemzetiségek”) szintjén az állam elismeri az (ön)diszkriminációhoz való jogot, magasabb szinten, a politikai közösség (a „politikai nemzet”) szintjén viszont bevezeti a diszkrimináció tilalmát.

A kulturális közösség azonban lehet tágabb a politikai közösségnél (amikor egy meghatározott nyelvi-kulturális közösség több államban él), és lehet szűkebb annál (amikor egyetlen állam kisebbsége). Ha az állam határain túl élő kisebbségek a történelem folyamán hatékonyan hozzájárultak az adott állam fenntartásához és védelméhez, s kulturálisan továbbra is az államalkotó többség részét képezik, érthető, hogy az adott állam, melynek politikáját a többséget alkotó nyelvi-kulturális többség meghatározóan befolyásolja, úgy érzi, tartozik ezeknek a kisebbségi lét folytán hátrányos helyzetbe került közösségeknek. Míg más közösségekkel szemben nem érez hasonló kötelezettségeket.

Az alapvető kérdés tehát az, hogy amikor egy önmagát különbözőként definiáló csoport tagjai egymást preferenciálisan támogatják, diszkriminálják-e ezzel a csoporthoz nem tartozó személyeket, vagy sem? Azaz mi van akkor, ha az állam egy bizonyos – határain túl élő – nyelvi-kulturális csoport tagjaira kiterjeszti az államon belüli szolidaritást, konkrétan: a csoport tagjaira vonatkozóan megszünteti az idegenekre érvényes diszkrimináció bizonyos vonatkozásait. Míg egyéb nyelvi-kulturális csoportokra vonatkozóan fenntartja. Lehet-e a „hátrányos megkülönböztetés” értelemben vett diszkrimináció *megszüntetése* a „hátrányos megkülönböztetés” értelmében diszkriminatív? Emelhető-e ellene kifogás?

Azt hiszem, nem. Vagy ha igen, csak annyira, mint számos egyéb esetben. Az államnak megkérdőjelezhetetlen joga van ahhoz, hogy bizonyos idegenekre az állampolgársággal járó előnyöket vagy azok egy részét kiterjessze, vagy az állampolgároknak nem járó előnyökben részesítse őket (lásd: bevándorlási politika, idegenrendészeti szabályok, politikai menedékjog stb.). Mivel bizonyos államok esetében a kérelmezők száma meghaladja a lehetőségeket, az állam arra kényszerül, hogy a kérelmezők közt különbséget tegyen. És ez a megkülönböztetés valakiket mindig előnyösen, másokat mindig hátrányosan érint. A kritériumoktól függ.

A határon túli magyarok különleges jogállására vonatkozó státustörvény elsősorban nyelvi-kulturális előnyöket biztosít olyan embereknek, akiket saját hazájukban nyelvi-kulturális hátrányok sújtanak, és nem nyújt olyanoknak, akiket ilyen hátrányok nem sújtanak. Miben különbözik ez – mondjuk – a politikai menedékjogra irányuló igények elbírálásától? Hol itt a hátrányos megkülönböztetés?

Más kérdés, hogy a világnak, ha csak nem akar komoly konfliktusokkal szembenézni, előbb-utóbb az állampolgársággal kapcsolatos diszkriminatív intézkedéseket is fel kell oldania. A világrendszernek már a következő évtizedekben az egységes világgállam kialakításának irányában kell fejlődnie. Ez azonban csupán fokozatosan következhet be. A nemzetközi jog radikális reformja tehát előbb-utóbb elkerülhetetlenné válik. A magyar státustörvény olyan kísérlet, mely e reform vonatkozásában is tanulságossá válhat.

Az Európai Unióban azonban a diszkrimináció feloldása már tényleg értelmét veszítené, hiszen itt a különböző államokban élő

magyar közösségek egyazon állam keretei közé kerülnének. A kisebbségvédelem ilyen körülmények közt a helyi közösségek feladatává válna, s a kisebbségi törekvéseknek gátat szabható, végletekig központosított nemzeti államok hiányában a kisebbségi kérdések is spontán módon rendeződhetnek.

A törvényre azonban – addig is – szükség van. A törvény célja ugyanis nem a szomszédos országokban élő nyelvi-kulturális csoportok közti különbségek elmélyítése, ahogyan azt többen is állítják, hanem éppenséggel az asszimilációs nyomás mérséklése. A törvénnyel szembeni ellenállás arra utal, hogy ezeknek az államoknak az értelmisége még mindig nem adta fel a kisebbségek beolvadásának álmát, csupán a korábbi durva és leplezetlen módszereket szeretné „civilizált” és „humánusabb” módszerekkel felcserélni. Az asszimilációt tényleg megfelelő megoldásoktól továbbra is idegenkedik.

A hátrányos megkülönböztetés vádja tarthatatlan. A magyar állam a határain túl élő román, szerb, szlovák, ukrán nemzetiségű polgárokkal szemben nem állít fel diszkriminatív szabályokat, a magyarok esetében is pusztán az érvényben lévő egy (nem is különösen jelentékeny) részét szünteti meg, ezzel ellensúlyozva azt a diszkriminációs nyomást, melyet ezeknek a közösségeknek az adott államokban még mindig el kell szenvedniük.

De a törvény mindenképpen csak átmenetnek tekinthető, addig maradhat érvényben, amíg az érintett államok mindenike bekerül az Európai Unióba. S voltaképpen nem is egyéb, mint az alapszerződésekből Magyarországra eső kötelezettségek egyoldalú teljesítése. Ezeket a tényeket elfogadónak föltétlenül ki is kellene emelniük. Ahogyan azt is, hogy a végső megoldás nyilvánvalóan nem a státustörvény, hanem a kisebbségi kérdés méltányos rendezése, melyre az uniós szabályozások távolilag lehetőséget is teremtenek.

1947, Köpec (Kovácsna m.); *Brassói Lapok*, szerkesztő: *Liget* (Budapest), munkatárs: Bukaresti Egyetem, Idegen Nyelvek és Irodalmak Kar, adjunktus; *A gyűlölet terbe*, Budapest, 2000, *Kossuth-paradoxon*, Kolozsvár, 2001.

Antonela
CAPELLE-
POGĂCEAN

Kétértelmű nemzetek

A nemzeti gondolat a XVIII. század vége óta a magyarok és románok mod ernítéséhez való fokozatos felzárkózásának irányjelzője volt.

Előzőleg már fény derült a nemzet kétértelműségére. Ez a referencia-fogalom valóban lehetővé tette a kettős alkalmazást, egyrészt mint a társadalom demokratizálásának előrelendítője, amely megkérdőjelezte, sőt delegitimálta a feudális privilégiumokat, a hagyományos hierarchiákat, másrészt azonban a modernizáció fékezőjeként is, főleg a XIX. század második felétől, mint e változásoknak az értékét mind hangsúlyosabban vitató kérdéscélpontok hivatkozási alapja. Ez a kétértelműség, ez a kettős jelleg nem volt magyar vagy román sajátosság, a „nemzet” kategória lényegéhez tartozott, amely a politikai modernitással egy időben született ugyan, ennek ellenére a hosszú történelemben gyökerezőnek tudta magát; a világ deszkalizálója volt, de újabb szakralizáció útjait is megnyitotta.

Magyarországon a történelmi nemzet körül kialakult hangsúlyos konszenzus nem volt akadálya a nemzet különböző módon való értelmezésének. Így ez a referencia-fogalom legitimálta a nemesi privilégiumok eltörlését, és indokolta a nemzettest kiszélesítését, kiterjesztését a történelmi királyság összes lakóira. Másrészt azonban új értékekkel ruházta fel a nemest, aki bár fokozatosan megfosztották régi előjogaitól, a XIX. századi modernizációs folyamat aktív és tekintélyes szereplőjévé vált. Végül a nemest „etnicizálták” is, a modern kori magyarság emblemikus figurájaként vetítették ki, s ezáltal kapcsolták a magyarságot a történelmi folytonossághoz. Szűcs Jenő kimutatta, hogy a magyar nemzetideológia már kikristályosodásának pillanatában kettős vonatkoztatási rendszerre alapozott: a vezető osztályok a nemzetiségekkel szemben védtek az államnemzeti felfogást, de hogy ellenállhassanak a bécsi udvar németesítő kísérleteinek, etnokulturális alapokra is hivatkoztak. Más példa a kettősségre a magyaroknál az, ahogyan a nemzetre hivatkozva támogatták a zsidók kiegyezés utáni asszimilációját, s ugyanazon az alapon kérdőjelezték is meg a jelenséget, bírálva a következményeit. A XIX. század utolsó évtizedeiben néhány értelmiségi és politikus ilyen értelemben vádolta az asszimilálódott zsidókat azzal, hogy eltorzítták a magyarságot, a modernitás bomlasztó hatásának teszik ki. Mint egyébként Európa területén mindenütt, különösen a Habsburg Birodalomban, a zsidó egyszerre volt hőse és áldozata a modernitásnak.

A román fejedelemségekben a nemzet vonatkoztatási fogalma ve-